

G. KOMORÓCZY EMŐKE

„Én mindent újraélek, minden nappal...”

Kiss Benedek költészetéről

„Bűnös vagyok, Uram,
mégis azt kérem:
ágyban... és párnák közt...
ha lehet: még nem...
gyarló vagyok, Uram –
ezt add megérnem”

(Kérés Istenhez)

z *Elérhetetlen föld* című antológia megjelenésekor (1969) Kiss Benedek első kötete már kiadásra várt. Csakhamar napvilágot is lát (*Gazdátlan évszak*, 1970); 1971-ben megkapja a Radnóti-díjat, s 1973-ban már a második kötete is megjelenik (*Békesség nektek, utak*). A Kilencek csoportjából ő az egyetlen, akinek egy verscsokrát a *Költők egymás közt* címmel – országos visszhangot keltett – antológiába is beválogatták (1969). Juhász Ferenc a rendkívüli felfedezés örömevel mutatta ott be ifjabb pályatársát: „Érzékszerveimmel is érzem, és fülemmel is hallom, hogy a költészet tavaszi kedve nyargal zöld lovon Kiss Benedek verseiben, aranyfütyű tavaszi szél tekereg, s hallom a virágos zöld ló patakopogását, virágzó patanyerítését, toporgó tavaszi kedvét.” Ugyanakkor azt is jelzi, hogy „az ifjúi ficánkoló kedv „háttérben egy nagyon is felelősségteljes, a magyar történelemben, a nemzet egészében gondolkodó arc rejtezik – költőnk ihletforrása „a pusztulásból és megváltólázból, tunyaságból és tűzakaratból szótt halál-gubancú, vad történelem”; hite pedig „az új-akarás, a türelmetlen és lobogó holnap-várás”.

Kiss Benedek „poétai konfirmálásnak” tekinti ez elismerő-felavató ajánlást, s később versben idézi fel a kivételes útnak indítás történetét: „A jószerecse / vezérelt hozzád a zsenyémmel / az egyetemi felvételi szünetben. [...] A virágok hatalma / voltál, Ferikém, ojtott vadalma. / Úgy hittem benned, mint soha magamban, / s te mellém álltál, testvér a dalban” (*Juhász Ferenc*). A korszak másik vérbeli nagy költője, Nagy László, aki a Kilencek indulásánál bábáskodott, ugyancsak elementáris hatással volt rá. Szakdolgozatát *Nagy László képsége és dalszerűsége* címmel írta. Az „atyai” pártfogó halála után a lélekrokon fájdalomával emlékezik rá: „Ez a te arcod, a Föld arca, / életünk gyászkeretezett arca – / zokogok, ez lesz az arcom, / szarkofág beírt fedőlapja: / Íme halállal töltekezett, / balszam védi őt a zsvajban, / megsimogatja az eget / a legtisztább magasban” (*Ez lesz az arcom* – Nagy Lászlónak).

Első köteteiből egy önmagával őszintén szembenéző, családi és történelmi múltját tudatosan kutató arc tekint ránk. Bár versei nem „vallomásosak”, belőlük mégis egy érzékeny, „alanyi” költő vonásai bontakoznak ki. A Kiskőröshöz közeli Akasztón született 1943. március 19-én. Tréfásan el-eltöpreng ezen a későbbiekben: „Akasztón születtem / vajon hol végzem? [...] Akasztón születtem, / nomen est omen?” (*Kérés Istenhez*). Nosztalgikusan idézi meg másutt szülőfaluját: „Van egy falu, Akasztó. / Mellette egy halastó. / Potyka, kárász, keszeg benne – / ott(hon?) lenni de jó lenne! (*Sóbaj*). E halastónál alig négy- és fél évesen döbbenetes élményben volt része. A parton báméskodva leste, amint a férfiak – köztük nagybátyja – léket vájnak a jégen (hogy halat foghassanak), mikor „váratlanul egy hatalmas eb jön rá csaholva, mint a rontás”. Bár a kutya nem bántja, megré-

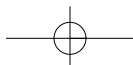
[Műhely]

mül: „hosszan kilógó nyelve” közvetlenül az arca fölött ráng; „meg-megszikrázik a két kutyaszem”. A kép mintegy kimerevítve örökre bevésődött a kisgyerek emlékezetébe: „Ott áll a gyermek azóta is a fényzuhatagban, / arca fölött lihegő kutyanyelv vöröslik” (*A félelem születése*). Egyszer kisgyerekként maga is próbált halat fogni – a sás, nagylábú káka közt a vízben tapicskolva hirtelen észrevett „egy riadt, villanó soványka halat”, s „valami ős-vágytól űzve” lecsapott rá. „Rángó gazzal kiléptettem, / bicskaheggyel pikkelyeztem, / megkínoztam, meggyötörtem, / végül – halj meg, cápa! – mondtam, s a forró homokba dobtam.” Később maga előtt is restellte akkori vadságát (*Talán batéves ha voltam*).

Hat ujjal jött a világra, s bár e „rendellenességtől” megfosztották, ez is hozzájárult „táltos”-tudata kialakulásához. Később, amikor már tisztában volt a mesterségbeli iskolázottság fontosságával, Schéner Mihálynak ajánlott versében írja: „hisz én hat ujjal születtem, / de a dobot pörgetni / tőled tanultam. // A sámánok ideje véges, / ám a Varázslók és a / Megváltók tudása időn túli. / Így épül babák háza, meseház, / mely fölött Istenke fuvoláz!” (*A jóságos varázsló*). – Gyenge, vézna csecsemő lévén „sebtiben, házilag, ecettel” keresztelték: ugyanis nagyanyja véletlenül összecserélte az ecetes és a szenteltvízes üveget, ami faluhelyen minden háznál volt akkoriban. „A szemem máig lázas, csípi az áldás, / Eitem: bogárzó éjben kiáltás” (*Kiáltás*). A nagyanya „imádságos” szavai óvó-védőn kísérik a későbbiekben is: „Ti voltatok az imádság, / ami a gyöttrött ember lelkét élte”; az ő „megváltó ígét” jobban szerette, „mint a hivatalos imákat”, hiszen általuk „könnyebb volt eligazodni ördögök-angyalok között” (*Nagyanyám imádságai*).

Apja korán elhunyt a családot, amit két kislány nem egykönnyen hevert ki: hiánya levegőtleniségében fulladozva nőttek fel. „Apám elment, ment, / hegyesen, / göggel karózva, / rigók szórta krajcáros füttyöt / nem hozott, se / kisnyulat zsebében, / zöld csillagait sosem hozta / haza szemében. // Anyám gesztenyelombhajában / megfészkel a bánat, / fészekben két csipasz galamb, / takarták gesztenye-lombok, / rengették gesztenye-ágak” (*Sugarak erdejében*). Anyja maga is félárva gyerek volt: az ő édesapját még az első világháború vitte el, ifjú felesége terhesen magára maradt, s egyedül kellett felnevelnie lányát, Mariskát – a költő édesanyját. Unokája többször üzent versben a soha-nem-látott nagyapának: „kérj szabadságot, nagyapa, gyere haza, / felzúgnak érted itthon a nyárfák” (*Tábori posta*). Anyja varrásból tartotta el költőnket s öccsét (*Sötétbársony*); miközben meséli, énekel nekik, a népdalok varázsvilágát szöve köréjük (*Anyám hajdani éneke*). Költőfia emlékezetében így rögzült alakja: „mézarany délutánokon” könnye „mint rőt arany lomb” sűrűn pereg, miközben gyermekeinek dalol (*Vénasszonyok nyara*). E mitikus, álomi korszakot költőnk később sóvárgón idézi fel: „De szép is voltál, én gyermekkorom! [...] Nem emeletre zártan – szabadon, / szabadon és szilajon nőtem én, / s mi köd most: fény volt minden, csupa fény. / Mí hatalmas volt, akkor, ott az ég! / Nem hinni: megélni lehetett Istenét: / napon-ta benne éltem – oktalan / kölyök-állat, de kinek értelme van; / mint Ádám s Éva bűnbeesés előtt: / nem szégyelltem a meztelen Időt, / mely végtelen volt, mint a Szeretet, / amiben fogantattak mindenek. // Ilyen naiv az Éden lehetett. / Naiv s boldog... Vagy csak most gondolom, / érett fővel már, sok-sok fájdalom / kráterétől hegyvidékké válva? / innen nézve vissza a sík tájra? / Meglehet...” (*Téli alkonyon*).

Az általános iskolát szülőfalujában végezte: később mint „híres ember”, vissza-visszatért ide; ekkor már az ő verseit szavalták a gyerekek (*Szavaltóversenyek Akasztón, Mikuláskor*). Gimnáziumba Kalocsán járt – ekkor még Petőfi ígészetében élt; később Vörösmarty, Arany, Ady hatott rá erőteljesen. Az egyetlen aztán már tudatosan készült költői hivatására: a Koczkás Sándor-vezette alkotókörben eleven poétikai viták részese volt. Mélyebb barátság Utassy Józsefhez, Molnár (Péntek) Imréhez fűzte; de a majdani Kilencek többi tagjával is szoros volt kapcsolata. Első versei (miként társaié is) a *Tiszta szívvel* című – rövid

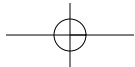

életű – diáklapban jelentek meg. A magyar-népművelés szakon 1967-ben végezve, Utassyval együtt a Mogyoródi úti szakmunkáskollégiumba került néhány évre nevelőtanárként; de első kötetei megjelenése után „szabadúszó” lett. Megpróbált a szellemi munkából megélni (ami nem kis bátorságra vallott abban az időben!). Nagy László révén bekapcsolódott a bolgár költészet fordításába (Utassyval, Rózsa Endrével együtt). Többször jártak is kint Bulgáriában, a tengerparton időzve, amiről néhány szép verse tanúskodik. Mintegy 10–12 ezer sornyt ültetett át magyarrá, a teljes XX. századi spektrumot szemmel tartva, egészen a vele egykorú társakig. Több rokonlelkű, rokonszellemű poétára talált; hiszen a közép-európai közös sors igájában gyötrődve hasonló életérzés, élményvilág alakult ki az e tájon élő költőkben. A „béketábor”-ban közös pórázon tartott költők nagyjából azonos szituációkat éltek át; a „versnyírógép” nyomban működni kezdett, ha valaki át merte hágni a cenzúra által kijelölt határokat Így hát – érthetően – a bolgár poémák (is) a szabadságvágy és a rabság feszítő ellentmondásairól szólnak. Műfordításainak az ezredfordulón megjelent két szép kötete címadó versei (szerzőjük Sztefan Canev, illetve Nino Nikolov) egyértelműen arra utalnak, hogy a fordító saját sorshelyzetét az övékével rokonnak érezte (*Önrekvíem* – bolgár poéták Kiss Benedek fordításában, 1998; *Az én Balkánom* – Szemelgetés a kortárs bolgár költészetből, 2003).

Az évek teltevel-múltával Kiss Benedek költészete mind meditatívabbá vált; egyre közelebb került Kosztolányihoz, József Attilához, s már nem hitt abban, „hogy három-négy metaforával, szimbólummal megválthatja a világot” (vö: Csontos János interjú-sorozata a Kilencekkel: *Együtt és külön*; 1990, 16–20). Megélt szellemi tapasztalatai mindinkább a személyiség belső köreire irányítják figyelmét, s időközben elsajátítja az élményformálás objektívebb módszereit is. A természeti elemekből építkező, mégis elvont költői beszédmódot alakít ki, megteremtve a természetlíra absztrakt(abb) változatát, ami nemzedéktársaitól markánsan megkülönbözteti. De benső világa mitsem változik: megszüntetve megőrzi iróniával kevert balladás-tragikus önszemléletét. Sinka István, „a fekete bojtár” örökségét tudatosan vállalva, egy látomásokkal telített téli éjszakán egyszercsak megpillantja a „szent elődöt”: „Mezítláb jön, csillagot lép, / bütykös lába havat olvaszt / rögről angyalhajat kopaszt, / lába tűzokcsillagot lép”, s letesz egy „dögnehéz zsákot” az utód elé, majd indul, „nagyhavas tallókon vissza”, égi hazájába. A zsák aztán hirtelen átváltozik „gyapjas kossá” „bundájával fölmelenget – / nyakamba veszem mint zsákot, / bízvást én is nekivágok / kosommal a havazásnak” (*Sinka zsákja*). Az idő teltevel-múltával mind több önfegyelmel járja aztán tovább költőnk a maga útját – de lényegében változatlanul úgy, ahogy azt egyik korai (1962-ben írt!) versében megfogalmazta: „Csillag-szemekkel vagy barbár vakon / csak menni, menni havon és napon, / mindig csak menni, sugár-szabadon! / Kövek kivérzik lábad, szemed, / porral köpik be a vagány szelek, / szorítsd markodba s őrizd a hited. / Csillagszemekkel vagy barbár vakon / tovább csak menni, havon és napon, / Földet görgetni lábaink alatt – / Földet görgetni sugár-szabadon!” (*Csavargóének*). Később is „Isten csavargója”-nak nevezi önmagát, aki „utak keresztjé”-t cipeli vállán; szelet kötve sálnak a nyakába, nekivág a nagyvilágnak: „Csavargó lennék? Jó az is: / görcsös szív, nyurga szellem / husángjára támaszkodik, / ki végképp menthetetlen. [...] Zsigereim, vizslató lencsék, / szavakat, csókot szétbontanak, / színekre szedik a legmélyebb estét. / S a fényben maguk is felbomlanak” (*Szögletes világ*).

* * *

Kiss Benedek korai köteteiben az erős sodrású, zenei fogantatású népköltészeti formák vannak túlsúlyban; táncritmusok, játékos rigmusok előképe alakítja a változatos, olykor vizuálisan is megformált, szuggesztív strófaszervezeteket. A rímkonstrukciók, a muzikális

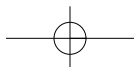

[Műhely]

szóalakatok, a hangszimbolika, a versdallam mélystruktúrája egyértelműen a „világhoz való érzelmi kötődésről vallanak; ugyanakkor bizonyos belső disszonanciáról is árulkodnak. Hiszen a falu világa a XX. században már korántsem idilli-harmonikus, létmódja az elmúlt fél század során még diszharmonikusabbá vált (*Szívárványcsataokban, Gubancos fák alatt, Vadkacsamítosz* stb.); így egyre inkább a „halál utáni csend” tragikus látszatnyugalmát árasztja. „A hátba-szúrt határ felett / varjak hajhásszák a telet, / hónala nád, hűvös nyálka – / ó, mindszentek éjszakája! [...] Ihajj, ez a nomád nóta / halottak tárogatója / fújjad, az ős őszi este / arcod juharszínre fesse! [...] Csendítenek, harangomak. / Szellő – bűvó veréb suhan. / Szítja a hamvadó múltat. / Megparázslik szomorúan. / Kutyák ugatják a holdat, / lakodalmak fölragyognak” (*Őszök lármája, békéje*). Maga a munka a paraszti létforma sem az életöröm forrása már, inkább kényszerű robot: „Piszkos az ég, piszkosszürke, / lomha eziüstpók bemássa; / roggyan ló és ember lába, / hálót dob a nap fejünkre” (*Szüret*).

Ósi múltunkból a jelenig vezető – bánattal és tragédiákkal kövezett – út történelmünk keserves sorsfordulóival eleve meghatározza lehetőségeinket. Sodró erővel, a vizuális és auditív elemek szuggesztív felpörgetésével jeleníti meg költőnk a véres magyar történelem vad képeit, allegorikusan utalva a közelebbi múlt katasztrófáira is (*História, Véragancs szarvas, Zord egek, Dobog az eső, Cavatina, Virág a szélben, Virágok a hóban* stb.). Ahogy Ady egykoron („Magamban fajtám sorsát hordom”), úgy éli át ő is – mint legszemélyesebb fájdalmát – a nemzet mindenkori megtöretését: „Dragonys, janicsár, zsoldos, labanc – / engem vert földbe itt mindig a sarc.” Az országvesztőkkel vívott folytonos küzdelem keserűvé-rongyossá-éhessé tette ezt a népet: „Valami persze mindig veszett. / Kilyukadt a gyomor. Lyukas a zseb. [...] Élő csontok fönt, lent a holtak. / Élőt és holtat de megraboltak! // Testünket de össze-vissza fúrták! / Ha szél támadna, beomolnánk” (*Csont-citera*). Berzsenyi s Ady „ostorozó hazafisága” áll legközelebb szemléletéhez: „Hullongó, vad nép – magát öli! / Századok a bűnt rászögecselték. / Magyarországot / vérfeketére fessék / a világ minden térképei!” Mint nekikeseredett, sírva vigadó férfi, „táncol, hujjogat” az ország vész idején: „táncol magányosan, / parazsat iszik / csontvödörből, / nyála fröcsköl – / láva, / patkó-pataival / tép az imádkozó virágba [...] rátapos fészkeből szökő agyára, / a költőszívre, / legszebb madárra, / járja, / tatárosan, / pogányosan, / halálosan, / ebcson, kutyabaj, sebjaj, csuhaj!” S ő mégis életre-halálra egy nemzetével: „véred szurokká kondenzálva / borulsz az idő ravatalára [...] vér legyen bár, / üszökvert mályva, / eltékozolt vér a kezeden!” (*Magyarország*). Élettapasztalatai egyre inkább Ady igazát erősítik benne; így hát főhajtással tiszteleg előtte: „Aki a sírás örökét hagyta / meghagyta nincs-más, nagy szerelemmel: / áldott legyen, / áldott legyen Góg-Magóg fattya, / az átkos szilági ember” (*Sziget*). Ő, a kései utód (*ís*) mitikus erőt érez magában, s egyre inkább „küldetés”-ként éli meg sorsát.

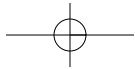
Történetfilozófiai mélységekbe alászállva kutatja nemzeti létünk titkait. A hetvenes években keletkezett monumentális kompozíciója (*Bőjti szél*) paradox módon akár az ezredforduló világára – jelenünkre! – is érvényes: „Nincs lomb, a fákon / sehol egy zöld levél. / Csak ami hullt, / csak ami múlt, / a jelen. // A történetem. / A történetünk. / A történelem.” „Húsvétalan a magyarság” – mondta volt Ady; s Kiss Benedek tovább bontja a képet: „Zúg, zúg csak e húsvét nélküli szél”, végigvonul a Kárpát-medencén, „hamuval sikálja, / homokkal dörzsöli, / megterméketlenül, [...] elvetélteti a múltat is, kikaparja / a halottakat is, [...] betemet sebesültet, / temeti azt, aki él”. Az „ostoros bőjti szél” elsöpri álmainkat, „lúdbőrzik, borzong a vér...” Túl sokáig éltünk a mesék-mítoszok világában („Ül arany ménen Magor király / a legfőbb ménúr és furulyál” az aranyszórú bárányoknak). Csakhogy a sárkányok már felfalták Magor királyt is, a bárányokat is. S most „a sárkánybélben Magor király / a befalt bárányoknak furulyál, / lesznek a bárányok a bélen

bolyhok / az égbolt falán felhőfodrok”. Költőnk az ősi táltosok hangján mondja-mondogatja-morzsolgatja a magáét, ha változtatni a változtathatatlanon nem is képes: „Sorsod: a sorsom”; s fut ő is „a földönfutó homokszemekkel”, siratja „eltemetetlen halottaink”. Nem adja meg magát az ellenerőknek: „Dobogok füstös fehérben, / évezredek nyers végbélszelében, / taposok a Halál árnyék-fején, / furcsa kis jószág a Nap tenyerében”. A verszárlat mint gyászima szakad fel ajkán: „szél, ostoros szél, / ostoros böjti szél! [...] Irgalmas fekete föld...”

Az ifjú Kiss Benedek tűzlobogással, forró s forraló izzással közelít a szerelemhez (is). Perzselő vággyal várja-hívogatja a Kedvest, akit neki szánt a Sors (*Hívogató, Tavaszi kérdő-és felkiáltójelek, Szivárvány csatákban, Legenda, Békével, hóval* stb.). A nagy, szent, végzetes és végletes találkozásra várva járja útját: „öngyújtóid, hatalmas május / gyújtogatnak bennem, / bimbó lobbán, / növényi láng, / dühe a kötözött vérnek, láznak / zöld ropogással / világra támad, / pipacs lengeti krepp zászlaját – / gesztenyék, meggyfák tűzben állnak” (*Sugárban, bűnben*). S mikor rátalál arra, akit keresett, várt, nem habozik életét hozzá kötni (*Pántolódo szerelem, Szimbád meséiből, Elégia négy tételben, Három virágének, sóhajással, Legyen!* stb.). 1966-ban, huszonhárom évesen megnősül (felesége, a „Kati”-nak becézett Garay Etelka, hűséggel áll mellette azóta is, s immáron negyven évek róják együtt az élet rögsös útjait!). Kevés költőnk jeleníti meg áldott állapotú asszonyát olyan gyöngédséggel, becéző szeretettel, mint Kiss Benedek: a testek elementáris vonzalmán túl a közös lélek-láng sugara kapcsolja össze kettejüket széttephetetlenül. Asszonya – mint egykor a cethal Jónást – hánykódvá viseli terhét; férje varázsénekyszerű ráolvasással biztatja: „Dagadó hasú asszony, / hasadat / mossa zuhogó, vörös zuhatag, [...] erjedt patakok / dombod alatt, bőrdöd alatt: / erek, csobogók / táguljanak, [...] szívedből mindent kimossanak, / húsoból mindent kioldjanak, / kelő-nap-hasú, / telő-holdmellű: / fiat szülsz, fiat!” (*Pünkösöd*). Elsőként mégse fiuk születik: 1967-ben megérkezik kislányuk, Virág. Költőnk boldog: „Kezem elszunnyadt szuszogó kislány tenyerében. [...] Csupasz magzat, öklöm ott szunnyad / tejszemleg kislány kezébe zártan” (*Akkordok*). Kisvártatva, 1970-ben „betoppan” Balázs fiuk is; apja büszke örömmel fogadja őt: lesz kinek átadnia a stafétabotot! „zápor alatt sokat álltam, / szálltam csattogó szelekkel, / hangom csattant mennykövekkel, / tócsák vizén tapicskáltam. [...] Futok-e még záporokban, / két karom kitarva szárnyként? / Szelekkel csattogva szállnék – / de az én nyaram már hol van? // Fiam röpköd szemem réjtjén, / ő csattog füttyös szelekkel. / Játsszon már ő mennykövekkel, / álljon ő záporban, mint én!” (*Zápor alá régen álltam*). Később kruppos kisfia betegágyánál a leggyöngédebb apai szeretettel áll, őt is „varázsénékkal” próbálja gyógyítani: „Álomgubó selyemszála, / pólyázd be jól éjszakára! // Torkába: kis szűk patakba / ne szakadjon gátul szikla! [...] Gyilkos tóvá a vér ne gyűljön, / cinke kis szíve le ne merüljön!” (*Esti vers fiamnak, fobászkodással*). Aztán jönnek sorra a szebbnél szebb gyerekerskötetek: *Csiga, csiga, facsiga*, 1976; *Korong Matyi álma* - Kovács Margit kerámiáihoz, 1980; *Zene-bona*, 1982; *Füttyű úrfi*, 1986).

1979-ben elnyeri a József Attila-díjat; ettől fogva már „beérkezett” és ismert költőnek számít. Fáj ugyan búcsút vennie a lobogó ifjúkortól, eltemetni a márciusi lázat; ugyanakkor érzékeli-tudja: az élet sok új zamatot – ízt – illatot tartogat még számára: „Bodzafa-illatos szeleket érzek, / bodzavirágos nyarat várok [...] vetem szememet / fergeteg égbe: / váltson pipacsba, / búzavirágba! [...] Bodzavirágos szeleket érzek, / bodzafaillatos nyarat várok – / te boldog Isten! / alig hogy élek / s teremtő Isten: / virágban állok!” (*Állok virágban*). Tetszik neki, hogy új szerepkörben látja Kedvesét, aki az otthon óvó-védő melegét, biztonságát megteremti a család számára (*Vár a konyha*). Kettejük kapcsolata egyre mélyül – egymáshoz tartozásuk egyre inkább eloldthatatlan. Költőnk nem édeskés bókokkal, hamis fogadkozásokkal udvarolja körül ifjú hitvesét – egymást kiegészítő összetartozá-

[Műhely]

sukat a legtermészetesebb őszinteséggel vallja meg: „Ha a te arcodra gondolok, / minden más arcot eltakar már, / és mindig megadatik nékem arcod, / s fénylőbb a fényarcú lányokénál. // Ha a te arcodra gondolok, / benépesül zárka-magányom / nyomban, / mert mindig befogad, / befogadott / tárt asszony-arcod, számos bajomban” (*Arcod*). S mikor felesége súlyos beteg, most is „ráolvasással”, a szómágia hatalmával gyógyítgatja, életéért könyörögve: „Jaj, mit tehetnék érted? // Kérem a liliomokat, / kérem a vadsóskát, a csörgő / cserfalevelet, borókát, / bürköt, bojtortjánt, a vad / mérges csalánt, bogáncsokat, / a vérszegény / koszorúvirágot – / hatalmam ennyi csak!” (*Kérem érted a liliomokat*).

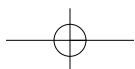
Ezt a személyiség legmélyebb régióit átható „lélek-házasságot” (Hamvas Béla kifejezése) nem bonthatja meg semmiféle külső erő – egymásra utalva, egymást kiegészítve, „holtomiglan–holtodiglan” kitarva egymás mellett járják tehát közös útjukat (*Mikor az agy is szívacs, Számban a tavasz jó ízével* stb.). Ha olykor-olykor ellentét feszül is köztük, annak feloldása még szorosabban egybekovácsoolja őket: „Ha bántlak is már: közel lehetsz hozzám. / Ha bántlak is már: szenvedek miattad / Ha bántlak is már: magunkat fölcserélem. / Ha bántlak is már: jobban bízhatok bennem” (*Közel vagy már*). Költőnk számára tehát a nő nem „ellenfél”, nem is újra és újra meghódítandó csábtündér, hanem „szövetség”, az Élet problémáit megoldani segítő, a családot megtartó, segítő társ. „ilyen minden nő. / Bogártól is félnek, / pedig bátorságuk hősokeket lebírnak. / Könnyükben is hatalom s ígézet, / s míg fiuk ölükbe visszasír, / tartják az eget fölénk s földet / megtartják termőnek – s szemfedőnek” (*Nők*).

Életük eleven közege, keretet biztosító színtere a Természet. Kiss Benedek mintha maga is a Természet része lenne, minden évszakot szeret, mindegyikben otthonosan érzi magát; a madárfütty, gyöngyharmat, fényragyogás, a táj lenyűgöző csodája áradó életszerelmmel tölti fel (*Tibanyi túra, Vadgalamb, Hajnali máglya* stb.). A kinkeserves, meddő „világmegváltó” küzdelmekben némileg „megkérgesedve” (a hetvenes évek derekán vagyunk!), a tavasz már nem hozza úgy lázba, mint egykoron – szinte „zavart szívvel” szemléli „a zsendülő március” „vadezüst kavargását”: „Tavasz lesz, nyár lesz, ver a sugár, / s én, ki már jegessé kérgesedtem, / sorvadok Nap-nagyúr lábainál. / S fénybe veszek, bár a fényt kerestem” (*Átváltozás*).

A nyolcvanas évek derekán megjelenő két újabb kötete (*Szemem parazsa mellett*, 1983; *Napok és szemek*, 1985) bizonyos értelemben fordulatot jelez mind életérzését, mind kifejezőmódját illetően. Ekkor alakul ki sajátos kötet szerkesztési technikája: új verseit a régiekkel vegyíti, ezzel mintegy új hangsúlyt ad nekik. A más jellegű szövegkörnyezetben friss asszociációkkal töltődnek fel a korábbiak is. Nem időrendbe állítja őket, hanem tematikus egységekbe sorolja; ezzel mintegy az intertextuális jelentéseket, áthallásokat gazdagítva. Az életút előrehaladtával költőnk mind mélyebbre hatol alapélményei feltárásában, mind nagyobb rálátással kezeli a korábban már „megénekelte” élethelyzeteket, s táguló szemhatárába újabb élménykörök vonódnak be.

Egyre inkább érzi: számadással tartozik önmagának s övéinek, felnevelő falujának. Hiszen a múlt kötelez, s számot kell majd egyszer adnia arról, hogyan forgatta a kapott „talentumokat”. Mint egykor Karinthy (*Találkozás egy fiatalemberrel*), szorongva néz szembe ő is az eltűnt Idővel: „Én más vagyok már, és mások vagytok, / s azonos is, hogy / ének-ké feketedve hordozzam / halott arcotokat. / S mint némaság gyilkos vizéből felvetett szót: kimondjam sok halott arcom” (*Mi közöm hozzátok, emlékeim?*). Mind erősebben ragaszkodik gyökereihez – s bár életformája a „városiasodással” sokat változott, magával hozott alapértékeit soha, semmiért, senki kedvéért nem adja fel.

Számvetés-féle, félúton című héttételes kompozíciójában néz szembe helyzetével s lehetőségeivel. Poétikai értelemben is bizonyos váltást jelez e költemény: a korábbi dalszerűség

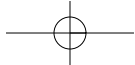

felcserélődik az intellektuális analízissel. Költőnk „oktalan, büszke ingyen-bolond”-nak nevezi addigi önmagát (visszaulva Váci Mihály *Te bolond!* című versére), ki „az Egész” sajtó fájdalmát hordozta magában. S most? „Vagyok virradat-józan, / szaggatottan / dadogom: hiszen így tudtad, / tudtál mindent jól csikókorodban” – de fejbevágták a valóság lesújtó tényei. Szeretne visszafordulni, elbújni az ifjúság „illatos szénaboglyájában”, piros pipacsok közt „a szikraszöcskés nyárban”, „az éjszakában, ha száll a harmat”, „melynek józansága hűs borogatás a tántorogtató lázban”. De hiába. „Volt mi volt / van, mi van”; s csakhamar „az sem lesz, mi most van” – a jelen éppúgy elporlad, mint a múlt. „Hogy báránylik, ó / az ordasító idő! Mezején esővert ifjúságunk. / Fogyunk, elfogyunk, mint a felhő. [...] Sárgahomok, te, / százados száraz szegénység, / fordít a kezünk virágzásba – elvermelsz mégis minket?” De bármennyit csalódott is, bármennyire érzi is, hogy a keserves jelen (a 70/80-as évek fordulója!) a szót a torkára forrasztja, vállalja a rá mért sorsot: „Legyek rész [...] fájjak mégis, / mint az Egész, / sajogjam tovább az Egészet – / oktalan, büszke ingyen-bolond!” Tehát a küzdelmet nem adja fel – de „harci modorán” fokozatosan változtat.

Mint „konok pásztor” kuporog „nyelvünk alföldjén”, s mint „balladát gyöngyöző fák tövén a sóhaj”, elhalkul szava. Ó, „kit a keselyű tépett”, s aki oly sokáig gyönyörködött „a legelső emberi Lángon” (utalás Prométheuszra!), egyre inkább érzi a közelgő ősz kopárságát s hidegét. „Betakargatom még / létre szakadt két, / forgódó csemetémet: / a mágnes talpú kék fagy-madár / ha meleg mellükre lép, / gubancba ne kössön / ideget, vért!” (*Szemem parazsa mellett*). A lidércfények csalogató vonzása lassan tovatűnik; a falak áttörhetetlensége megkeményíti („kővé lesz a kövő ember”). Mint „barlanglakó medve”, „őszinte vad, ki jó mancs és fog / törvényén él, s táncolni nem fog”, egyre inkább kívül kerül a világon, s menedéket a természetben keres: „Ingyen kínál vízzel a tó, / s ingyen-hallal, hogy legyen ennem. // De már azt is rég megfizettem!” (*Szóltan vagyok*).

A nagyváros lármája, üres csillogása nem kedves szívének („itt minden megadás, önfeladás”); a reklámok harsány kék-vörös-zöld színeit természetellenesnek érzi (*Vers a kávéházból, A csönd fekélyei* stb.). Mint fél századdal korábban Szabó Lőrinc (*A Sátán műremekei*), ő is átkozza a várost, de tudja: nincs menekvés – itt kell élnie, megszokva „a neon zümmögését”, a jégtáblákat „a szennyos Dunán”; ugyanakkor lélekben a harangvirágok – titkák – gyöngyvirágok halk zenéjére figyel (*Hangszerből kibajló muzsika*). A Tenger korlátatlanságára vágyik, szeretné ellesni titkát: hogy is lehet az, hogy magába nyel minden salakot – borzalmat – szennyet, s mégis mindig kéklík, ragyog! (*Elmentem a tengerig, Parton, Tenger, A tenger csöppjeinek dala* stb.). „Mint tengerész a partok / édesvize felé”, úgy indul ő is naponta hazafelé – bár tudja: végzete az (élet)-tengeren bármikor utolérheti: „hol ringott ma: ki tudja, / ki tudja: hol ma ringott / hajón – holnap nem ring ott / mint halott, puffadt bója?” (*Ha tartok hazafelé*).

Korábbi szerepfelfogását tehát a „krisztusi kor” meghaladtával némileg módosítja Kiss Benedek (is): „világmegváltó” pozícióját a „magvetőével” cseréli fel. „Az este tarlóégetés. / Tarlókántás az éjszaka. / Magokat vetünk belé: / szemeinket / elvetjük / fekete barázdáiba”. Reggelre kicsíráznak az elvetett szemek, „délelőtt kalászosodnak, / délig acélosodnak, / délután learatódnak. / Az este újabb tarlóégetés” (*Napok és szemek*). Az Élet örök körforgásában ki-ki elvégzi a neki rendeltetett munkát (fizikait vagy szellemi); így a „maga-megőrző élet” újra és újra virágba borul (*Köznapi csoda*). Elbúcsúzva tehát „betlehemes” korszakától, költőnk – megvert Jóbként – „hitet s erőt” kér az Úrtól terhei elviseléséhez: „Esdek hulltan: idő előtt / Uram, ne hamvassz ily nagyon! / Hitet lobbants Uram s erőt: / kormult szárnyam könnyel mosom. [...] Ne szeress Uram oly igen – / jobbdtól vár már Jób erőt” (*Hitet s erőt*). Közelebb ereszkedik a tárgyak-dolgok világhoz; a min-

[Műhely]

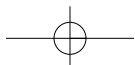
dent- kimondás merészségét valamiféle csendesebb, szemlélődőbb attitűddel cseréli fel. „Meztelenségre születtem, / nárcisz-csontokból raktak össze engem. [...] De kényszerzubbonyt szab rám / a csönd, / úgy ülök / befejezetlen dolgok között [...] csöndzubbonyban, / úgy tűnik, ez már nyúzhatatlan, / lehúzhatatlan” (*Befejezetlen dolgok közt*).

Csontos Jánosnak adott (fentebb idézett) interjújában így vall e benső fordulatról: harcai-kudarcai közepette lassanként felismerte, hogy a „világmegváltás” gondolatáról le kell mondania, „máskülönben nem lehet kibírni az életet”. „Olyan falakba ütközik unos-untalan az ember, olyan ellentmondások között őrlődik gyötrődik, amelyeket nagyon nehéz megélni, és ez a szemléletet állandóan változtatja. A nagy egységben való gondolkodástól így jutottam el egyre inkább a személyességig, a pszichológiáig, a kisebb dolgok világáig.” Bizonyos értelemben tehát önvédelmi kört húz maga köré, s kialakul benne az öncenzúrázás képessége is: „az ember egy csomó dolgot eleve nem ír meg, mert minék”. Ennek az óvatosságnak gyümölcszeként viszont a későbbiekben „majdnem minden napvilágot láhattott”, amit szívügyének érzett.

* * *

Poétikai értelemben is jelentősen megváltozik Kiss Benedek költészete ez idő tájt: megszaporodnak az időszembesítő versek (amelyeket egyúttal létszembesítőknak is tekinthetünk). Költőnk egyre inkább rádöbben: mindennél fontosabb sorsmeghatározó a múlt (személyes és nemzeti szinten). Megkezdődik tehát a „visszaszámlálás”: „Vonatablakon / fut az esőcsepp, / vonat fut / hajnalodó mezőn. / Elhagyom jelenemet, / jövőmet, / s ami mögöttem, / mind szembejő. // Látom magamat / kint kóborolni / huszonöt / tizenöt / tízévesen. / Mintha egy Apolló / készül startolni: / számolok vissza életemen. Jaj, nem sokára / nulláig érek: / megnyitom, anyám, / a kiskaput! [...] Vonatablakon fut az esőcsepp, / s ami mögöttem: / mind szembefut!” (*Számolok vissza*). Az emlékezet tükrében sorra jelennek meg a gyermek- és ifjúkor képei (*Hetes-buszár, Sárgult fénykép, Aszályban, Csillagok bájai közt, András-napok, Március, perzselt mezők, Jegenyék* stb.). Eltérhetetlen szákkal kötődik költőnk az alföldi tájhoz, annak történelméhez (*Az én földem, Létem, temetőm!*). Itt még elevenen él a mítoszi múlt, amelyet lobogó képekkel megidéz: „Mongol fensíkok membránja rezeg, / mint messzi csillag, / mint messzi égitestről visszaverődő / csikónyerítés / az éjszakában / patadobaj. [...] És látom, bivalyok, fekete angyalok / kemény koponyája / ledöntött oltár, új-szarvaik / gyertyatartójában mégis / perzselő ének lobog, / sámán-koponyák szent tűzhányói / köpik a gyöngyöt közbül, / ronthatatlan igét, [...] ó, ti gyöngykoponyák, daloljatok! / Mongol fensíkok membránja, rezegj, rezegj! / íratik Modern Halottaskönyv, / primitív s lélektelen, / mint amik levénk, ó, Európa, / ó, ti tar koponyák, gyöngyöt köpök!” (*Gyöngyköpő koponyák*). Szilaj ős-múltunk megidézője *Az Allegro Barbaro* is – ez a bartóki zene dinamizmusát érzékeltető, csupa igeneves szerkezetből, névszóból álló, egy lélegzettel végigmondott zenei rímkonstrukció, csak-azért is ének. Mintha ősi puszták dobaja, csikók nyerítése-nyargalása, szikrát vető patkók hangja, a szökkenő szarvasünnő vágója elevenedne meg előttünk: „szakadék-ugrató / lovas, új-nyakú ló, / meredély, kaptató, / csillagra rúgtató / mélytüdős nótaszó, / virágzás, nevető – / Allegro Barbaro? / Allegro Barbaro!”

Kiss Benedek ekkor már ironikusan szemléli a jelent – s megpróbál felülemelkedni az új(abb) korlátokon: „a nincs-tovább, a netovább, / tudod-e, mi a netovább, / hol is van az a netovább, / hol le fonnyad a kéz, s le a láb? [...] Hogy a fény elhagy? / Csak te ne hagyd el! / Beteg vagy? Reménytelen vagy? / Fazék-nagy reggeli nap kel / hűvös kompóttal, erőlelessel.” Dolga – továbbra is – „az egész világ”; de most már derűsebb oldalára is figyel (*Mosolydából árnyék, Pörgetvén napok kereplőjét, Éjszaka, Számban a tavasz jóízével, Sti-*

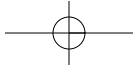

bille Nacht stb.). Szigorúan inti magát: „Bírd el, mit más is bír s hord odabenn / – „viselnek többek is, többet, nagyobbat” (*Intés a szívnek, mert mit is, meg mivégre*). Úgy érzi: eget tett földi hivatásának: „Ennyi volt nagyjából – nem kevés. / Napi kenyér és napi szenvedés. [...] Csak azt sajnálom, ha majd elmegyek, / hogy – mire tellett – többé nem leszek / tékozló sok mosolygás ura, / alföldi út stoppos vándora” (*Tékozló boldog mosolygásom*). Túllépve személyes fájdalmain, egylényegűnek érezvén magát a „világmindenséggel, otthonosan berendezkedik a tárgyak–dolgok–természet univerzumában: „Szólok a vízhez, / szólok a kövekhez, / könyvhöz, késhez, / megsimogatom, kézbe fogom, / s megbújik mind a tenyeremben. [...] S ha már vén este lesz, / két tenyerem / lassan összecsumok, [...] s hogy ne fázzanak az árvaságban, / mivel nevüket / nem is tudom, / nevemmel őket is betakarom” (*A világ örökbefogadása, örök befogadása*).

Legmélyebb életproblémájára (szabad-e, kell-e, érdemes-e életünket feláldozni (feltételezett igazságainkért?) a *Bruno-dalok* tizenkét egységből álló monumentális ciklusában keresi – adja meg a választ. Ki nem mondva bár, a háttérben ott lappang a Galilei-szindróma: mit válasszunk inkább? – az életet (s így az alkotást)? – avagy a hősi halált? Az ötvenes évek elején az értelmiség inkább Galileire szavazott (lásd Németh László, illetve Brecht drámáját); az „ötvenhatosok” viszont Brunót tekintették mércének (hiszen a világi Inkvizíció „máglyára” ítélte őket is!). Az utánuk jövő nemzedék azonban a nyolcvanas évekre már felismerte: élete feláldozásával, a mártírszerep büszke vállalásával sem tud változtatni a megkövesült politikai kényszerek rendszerén (ekkor még reménytelennek tűnik a lengyel Szolidaritás harca is!).

* * *

Kiss Benedek – mélyen személyessé téve a dilemmát – egyes szám első személyben, a megégetett ember belső monológiájában tárja fel („én, néhai Giordano Bruno, / ki álltam már bírak előtt eleget”). Az utódokhoz fordul: ítéljék meg, helyesen döntött-e, tehetett-e másképp? Egyáltalán nem heroizálja a tudós alakját ő, kinek koponyája egében „napok, planéták megfértek”, éppúgy szeretett volna még élni, mint bárki más. De természete „gyűlékony” lévén, körömszakadtáig védte felismeréseit („igazságom egy jobb harapásért / nem adom, ezt jókor s jól megfogadtam”). Így számára nem volt hely a Földön, „csak lentebb, a földben”. A Vatikán urai „eretnek”-nek nyilvánították, mert egységben látta és élte a világot; panteisztikus nézeteket hirdetett, s szabadon vallotta: „ördög, boszorkány az pedig nincsen”, csak „televény éjszakában / Vénusz, a láprózsa-isten” (1–2. rész: *G. B. önmagáról és a világról; G. B. verse arról, hogy ki kit tanít?*). *G. B. példázatát a testi és szellemi örömök egységéről* (3. rész) kihívónak számítottak saját korában: „Állat az embertest. Ám ki bévül lakja, / készteni s uralja: az a való Isten. / illat és sugár lesz halál után. Fákba / költözik, füvekbe. És más isten nincsen.” Merő szarkazmussal szólt a korabeli egyházzól, mely azt hirdette: a bölcs és a számár áll leginkább közel Istenhez („a szent számár és a szent számárság / becsek igazán az Úr előtt”). Jézus is „vizeken s számaron járt” egykoron. Költőnk Rotterdami Erasmus gúnyiratára (*A balgaság discsérete*) utal, amelyben a nagy bölcs ironikusan magasztalja a „szamarakat”, akik nélkül a bölcs sem gondolhatna okosakat (4. rész: *G. B. a számárságról és a bölcsességről*). Az inkvizítorok harsogják: „Mi tudjuk leginkább, mi nektek a jól! [...] Örök rend és semmi kontradikció!” „Kinek más mond ész és kontempláció”, aki fellázad bírái sérthetetlen tekintélye ellen – arra lecsapnak. A tömeg pedig, mely beéri a „kenyér és cirkusz” szűkös táplálékával, harsogja: „Hiszszük, mit mindenki hisz, tisztelettel, / s tagadja mindőnk, mit kell [...] hátunkon tapos, ám megtart a hit!” (5–6. rész: *Inkvizítorok kara, A tömeg dala*). G. Bruno még idejében felismeri: „Hogy életben és szabadnak / maradjak, el kell hagylak, Róma! [...] Börtöneid

[Műhely]

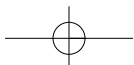
benyelnének, / dogma-fogak örölnének, Róma!” Fellobog képzeletében a máglyatűz, s keresi a menekülés útját (7–8. rész: *G. B. a menekülés kényszeréről, G. B. tépődése útvesztőkön és vesztő-utakon*). De nyugtot sehol sem talál; rádöbben: nem futhat el sorsa elől. „Vissza hát, hazámba, hol narancsló Nap / melege aranylik, nápolyi dal szól... / S ha csuhás bulldogok körülcsahollak, / tagadok.” Hisz az élet mindennél fontosabb: „nem szavatolt holmi, / s csak élő talál s mond még igazabbat”. Indul hát „küzdeni már csak a legfontosabb pontokon”. Csakhogy hazatérvén, börtön várja; felismeri: kelepccébe jutott. Nem kapván lehetőséget a maga mentésére, nem tehet mást, minthogy büszkén vállalja a mártíromságot: „Te naiv esendő, nincs menekvésed, / a tűz az egyetlen, fénylő esélyed. [...] Hisz a tűz számodra babért jelent” (9–10. rész: *G. B. a hazatérésről és a visszavonásokról; G. B. az inkvizíció börtönében*). G. Brunonak tehát nincs más választása, mint bátran szembenézni a halállal. A hübrisz benső tüze hevíti: „Csak ember voltam, de annak tiszta. / Uraim, nem vonok semmit vissza! / Rakjátok a máglyát, nem szólok többet. / Megégek, uraim, de nem halok meg!” A máglyára lépve mégis meginog: „Győzelem? Hiszen a dogma legyőzött! / Nem azzal, hogy meghalsz – belőled nő ki / most az új dogma mint megéledt főnix! / Tévedtél, Bruno, a máglya-dicsőség / ellened fordul, és fölfalja hősét! / Igazság helyett leszel a dogma!” Most már tudja: maga feláldozása hiábavaló, mitsem változtat az inkvizíció vakságán, kegyetlenségén; nem sikerült szétfeszítenie a kor-börtön rácsait. Tisztánlátásáért, az Igazság erejébe vetett hitéért életével kell fizetnie. „Égess hát, tűz, mert a poklot érdemlem, / s úgy halok, mint éltem: megcsalatkozva!” (11–12. rész: *G. B. végő győzelme, G. B. kétségbeesése a máglyán*).

Persze mi, az utókor jól tudjuk: Giordano Bruno – és a többi „eretnek” – halála mégsem volt hiábavaló! Hiszen tanaik messzemenően befolyásolták az újkori gondolkodást, s néhány évtizede – több évszázad múltán! – a Szentszék is beismerte többségük igazát. De ha egykoron vissza is vonta volna tanait, mint tette Galilei – csorba akkor sem esett volna rajtuk, s neve éppúgy fennmarad, mint az övé. Kiss Benedek (nemzedéki) tapasztalata szerint a hősi halál voltaképpen „mártírium”: a jók és igazak elpusztításával nemhogy megrendülne a Gonoszok hatalma, inkább – igaz, csak időlegesen! – megerősödik. E felismerésben természetesen nem kis szerepe volt ’56 kudarcának s az azt követő, vérre és csontokra épülő, vizenyős-mocsaras „puha diktatúra” rejtetten inkvizitorikus eszközrendszerének. A hősökre sokáig nem mert emlékezni a nemzet, s aki mégis: az rafinált megtorló intézkedések áldozata lett. A kivégzettek példája nem követésre, inkább „meglapulásra” készítette az embereket.

* * *

A rendszerváltás elementáris élménye némileg áthangolja Kiss Benedek egész addigi költészetét. Válogatott verseinek gyűjteményében (*A világ örökbefogadása*, 1993) visszamenőlegesen (is) új hangsúlyokat állít fel: a ciklusok kialakításával mintegy személyes szellemi-érlelődési „folyamatba” rendezi, többletjelentésekkel gazdagítja korábbi verseit, melyek a Bruno-dalokkal teljesebben ki. További kötetei (*Szűkülő szemmel*, 1994; *A havazás mögött*, 2000; *Nyáresti delírium*, 2003; *Októberi tücskök*, 2005; majd 2007-ben: *Szomorún és boldogan*) – már erről az új alapról indítva – mindinkább bölcséleti sugallatokkal telítődnek. A közlés jellege természetesen továbbra is „alanyi” marad; de az érzelmi átfűtöttséget bizonyos objektív(abb), mérlegelésre hajló attitűd váltja fel. 1994-ben a Kilencek többi tagjával együtt elnyeri A Magyar Köztársasági Erdemrend tisztikeresztjét; 1999-ben másodszer is megkapja a József Attila-díjat, majd több kisebb-nagyobb elismerésben, 2003-ban Arany János-díjban részesült.

A társadalmi étellel kapcsolatos tapasztalatait sokszoros történelmi háttérbe ágyazza, ezzel mintegy időtleníti a nemzeti lét „örök jelen”-ét: ismétlődő sorshelyzeteinket mint el-

kerülhetetlen fátumot mutatja fel (*Széchenyi imája, Petőfi lázálma az eljövendőkről, Czibulsky az éjszakai vonat peronján, Ünnepek, Rigók, Csukom a szememet* stb.). A „muszka” álláspont velünk kapcsolatban immár másfél évszázada ugyanaz: „Lehet, hogy nekik igazuk van, / de nekünk seregünk. / Imádkozzanak Budán, Esztergomban, / nincs forradalom, mit le nem verünk. [...] Ki az a Bem? Egy lengyel féreg. / S a magyar? / Sok féreg együtt. / Nem akad nemzet ily bolond még egy. / Kardélre vetjük!” Költőnk bizakodó: talán egy radikális fordulat még változtathatna ezen a végzetten, s a pribék – menekülve – elkiáltja majd: „Éljenek csecsenek és magyarok!” – de tudja: ennek nincs sok realitása (*Szkarjatyin tábornok a dombon*).

Kiss Benedek – mint annyian! – reményekkel telve nézett elébe a rendszerváltást követő időszaknak: „Úgy lépek át a tegnaptól / a mába, / mint a szökő rab / cellájából / az ablakpárkányra.” De a későbbiekben rádöbbsent: nem az a jövő érkezett el, amit oly régen várt(unk). Tudja: a szabadság csak kivételes pillanatok érzése lehet – de mi jön utána? Új cellába kerülünk? „Aztán a ma kótere is körém épül, / régi a csajka, / az örök is a régiek / De alig várom az éjfelet, / hogy fondorlatosan a mán / ismét túllegyek // S közbül az Egyetlen Élet” (*Holnapváró*). Megkönnyebbül, hogy a diktatúra nyomása alól „felszabadultunk”; az utcára került emberek százezeinek életkörülményei azonban annyira megrázzák, hogy már a szabadságnak sem tud maradéktalanul örülni. Megdöbbsentő képekkel festi a kialakuló „viszonyokat: „Pár százezer megél / dúsan, a többi vetél, / kukákban kotorász, míg meggebed, / ünnepen csirke-lábat ropogtat, / kiszolgáltatta, / mint eddig is / a bitangoknak. // Édes kis hazácska, / hát hogy is lesz ez? / Amikor győztes vagy, / akkor is vesztesz? [...] S fiaid helyett kést szorítsz szívedhez?” De tudja: hiába emelné fel – sokakkal együtt – szavát, most sem hallaná meg senki. „Újgazdag mosollyal gögöl a Nap, s a / csóró füvecskék / negédje felé hogy ácsingóznak! [...] Szöknek az égbe az árák, / s lesz még drágább is / és bizonytalanabb / a holnap” (*Metszetek*). Olykor-olykor tárgyilagos „helyzetjelentést” is készít: „Tegnap csak két ember fagyott meg. / Enni sem ettek – jelentette az orvos-szakértő. / Agyó az Égi Boltban, barátaim! / Mi ez, ha nem a Kánaán?” (*Tél, Kánaán, este*). „Az országos hamuka-játék” folyik most is – vélekedik – „s mi csak hamukázunk vitézül! / Dániában valami búzlik / Régen már. / Mi készül? / Vajon mi készül?” (*Hamuka-ország*). Persze mindennek a nyitja a közelmúltban keresendő: „Cseppe csöpp: cseppen szét a múlt, / a feneketlen, bábeli kút” (*Napfény-varangy*). De mi magunk is hibásak vagyunk: „Mire az erdőt észrevettük, / szemünk a faágak kiszúrták” – s most nem tudjuk: hova? Merre? Hogyan tovább? (*Töredék*). Fájdalommal tölti el, hogy legnagyobb nemzeti ünnepünket méltatlanok sajátítják ki: „Kik járnak kétnégyes / kokárdákkal ezen a napon? / Én kétcentset se tűzök – / nagyobb itt a fájdalom. / Nagyobb itt, a mellben, / nem való fölé kokárda. / Meddig leszel még, Hazám, / betyárok által dúvadolt csárda?” (*Március 15. – 1996*). Az október talán még ennél is keservesebb: „Októberi fiúk, ősz van megint, / őszben őszülve magam bolyongok. / Vadszőlő-lugas! Sátradbba omlók / kísírni magamat újra megint” (*Októberi vers*). De mit tehet a költő? Többet nem, minthogy mély szolidaritással, emberbaráti szeretettel tekint az elesettekre, a társadalmon kívül rekedtekre. Mikor a Ligetben megpillant egy alvó párt, száanalom és együttérzés tölti el. „Kukázók voltak? Vagy tán csavargók?” Meghitt ketősük megrendíti: „Kezük egymásba kulcsolódva, / a homályból ki- s megragyogva. [...] A nő haja fiúszra vágva. / Egy tincs ráhullott homlokára. / Homloka is világitott. / Benne kimondhatatlan titok.” S ő, a titkot akaratlanul megleső, szorongva kérdi: „Mit adsz még, magyarok Istene? // Magyarok voltak, földönfutók. / Uram, a dolgaid te tudod, / de nem kéne egy kis számadás, / egy kis földi feltámadás?” (*Hogyan tovább?*).

Az évek teltével-múltával egyre kevésbé bízik benne, hogy az elfuserált rendszerváltás még korrigálható. Józan, tisztán látó racionalizmussal szemléli a körötte zajló eseményeket. Ironikusan néz szembe az újjászerveződő hatalom maffiajellegével: „Nem lehet kápók

[*Műhely*]

nélkül élni. / Így szerveződött a világ. [...] Ők ütik a pecséteket, / ők lépnek rá a rab kezére. / Kápók nélkül dehogyan lehet / élni – hisz ez a Kápóság Völgye.” A kápók mind Júdas ivadékai; nekik oly mindegy: „harminc ezüst vagy harminc dollár” csak „jól járjanak” valamiképp. Az emberek többsége ki van nekik szolgáltatva; „csak azok szabadok, kik nem félnek”. Költőnk az Úrnál keres oltalmat a „kápó-világ” ellenében („Az Öröm-óda jaj hogyan is szól? / Az ad föl majd, ki velem mártott!” (*Kápók*).

A változások felemássága költőnket arra készíti, hogy ironikusan nézzen szembe nemzedéke sorsával, helyzetével. A *Szarvasének* a korábbi nagy témát (a Juhász Ferencnél, Utassynál is fontos szerepet játszó „szarvassá változott fiú”-t) most a korábbival ellentétes aspektusból – a végeredmény felől – közelíti meg: „A legszebb éveim elbitangolták / Elbitangoltak / Elbitangoltuk. / Elbitangoltam.” S most „félholtan” él a „fél-voltban”. „Szégyen, ha kérdem: / kiké az ország?!” – „Én, aki voltam / szarvas-fiúcska, / mi, akik voltunk / szarvas-fiúcskák, / mi istenadták [...] sötétszeplősen: / vagyunk az ország – / agancsunk ki se nőtt, / a rapsic már kilőtt, / szarvas-döggel teli / ez a kis ország! // Jaj, mi bolondok! / mi szarvas-marhák!” De még így, kismimizetten is fűti a régi szabadság- és függetlenségvágy; ezért nem csatlakozik egyik (politikai) erőhöz sem: „Szabadban nőttem én, az ordas pusztán, / s itt körülöttem senki sem szabad.” A személyi szuverenitásnak azonban – ma is, mint mindig – nagy az ára: „Vajon meddig fizetem a taksát, / hogy maradhassak, megadva a módját, / ami voltam: közkirályi nagyság – / én: Kiss Benedek” (*Kényszermozgás*). Erőért, hitért fohászkodik az Úrhoz, hogy segítse ebben: „Tarts meg erősnek, / össze ne törjek. / És meg ne törjek. / Tarts meg odáig. / Tarts meg a hitben. / Amiben hittünk. / Amiben hittem / S kenyerünk add meg. / Más nem is számít” (*Fohász*).

Egyre inkább vágyik arra, hogy a gyermekkor „sok-sok csodáját”, „éber álomtalanság harmatcsillogását”, a hajdani fénylő tavaszok napragyogását, „sátoros nyarakat”, havas és tiszta teleket újraélje (*Sóvárgok már vissza, Kút, Szól a vekker; Hó alól fű, Tavaszt álmodtam, A havazás mögött, Időváltozások, Fénykereső* stb.). Lélekben még most is az otthoni tájakon bolyong: „Itt indult bennem / világot látni / kéz a kézben / az öröm, / s a fájdalom. [...] Az első szerelem / itt sajgatótt meg, / '56 itt sajgatótt. / Asszonyról, / Istemől, / Hazáról / alföldül érzek, / alföldül gondolkodom” (*Járok a nyárban*). S ha nincs is visszatérés az Édenbe, szeretné megidézni – képzeletben – annak hangulatát: „Most csak a havak rétje, / rétek vesztett parázsrigói, / csengők csilingelése, / csilingelések rézcsikói / most csak gazdátlanul / a béke!” (*Hó és béke*). A múlton töprengve el-elborozgat, hol barátaival, hol egyedül (*A mindennapi pohár*); s csöndesen mélézik az Idő múlásán (*Imnár van időm*).

Az öregség küszöbén Kiss Benedeket is egyre sűrűbben foglalkoztatja az elmúlás gondolata. Rezigáltan veszi tudomásul, hogy élete – szinkronban az őszi tájjal – lassan télbe hajlik; nem lázad ellene, nem játssza az „örök fiatal”-t, inkább élvez a beért gyümölcsök ízét-zamatát, s mindazt a sok szépséget, amit a Sors még tartogat számára. Búcsút vesz ifjúságától, mely bár „gubancokkal” volt telve, mégis szép volt, és immár visszahozhatatlan (*Te voltál, Esti ima*). A múlandóság poézisét a *Gesztenyehullás* című verse örökíti meg legszebben: „Emberibb lesz általa a múlás. / Még az elmúlás is emberibb. / Gesztenyéim, kreol babaarcok: / életünk hát így-úgy eltelik! / Így-úgy telik, nem ahogy gondoltam / valamikor, míg virágban állt / a gesztenyefa és a harsány lombban / ezer hangszer zsongott, muzsikált.” Tűnődve, csendben, „szikkadt szemmel” nézi, „mint fakul a lombok aranya”; s már ettől is majdnem-boldognak érzi magát Balatonszentgyörgy-hegyi kertjében el-elüldögél alkonyatkor, gyönyörködve a tájban: „Aggastyán-arccá szürkül / az égbolt, kiveri csillag-borosta. / Unokája, a Föld, / lábainál ül / Haja ős, szeme albínó – / vöröslik csipkebogyók pirossa” (*Őszülő föld*). Máskor kora reggel, mikor még „a völgyek metszett /

gyümölcstájjait harmat fürösztí”, friss jókedvvel munkálkodik szőlejében, s „a zöld kendőjű hegyek – Szigliget, Badacsony, Gulács” üdítő látványában gyönyörködve dalra fakad (*Öreg tőlék közt*). A „puli-fürtös őszibarackfák” lombhullatása arra inti: „alázatosabb szívvel szeress, / szívedből már minden condrát kivess, / s tudd: kakukkszóra / már fakóbbra / válhat az arc is – így idd borod. / Ne kérdd: ki tegnap még veled ivott, / hová lett mára / kakukk szavára?” (*Megint az ősz*).

S bár a karácsony az újjászületés ünnepe, költőnk nem remél (már) megváltást – sem maga, sem a világ számára (*Ömlik a köd, Ha a tél beszél, Várakozás, Most és most sem, Ahogy megállok csikorogva* stb.). De tudja: mindaddig, amíg a Természet megújulásra képes, nem hamvadhat el a remény: „Vadgalambbúgás a zúzmarás ágon... / Áll a világ konok csipke-hidegben. [...] Valami véglegest, változhatatlant / gyanít a gyenge szív, s gyáulva retten. / Hogy e tél végleges, lebírhatatlan. [...] De az a vadgalamb! Hisz melegíti, / egyedül is fűti a hült világot! / És magát: Kibírni, kibírni, kibírni!” Búgását hallgatva, költőnkben is megéled a hit: egyszer, valamikor mégiscsak „vége lesz, vége lesz, vége lesz” a télnek! (*Csipke-hidegben*).

E versek allegorikus értelméhez nem férhet kétség. Költőnk érzi, hogy a Tavasz már nem az ő tavasza lesz (mint egykoron Babits énekelte meg saját búcsúzkodását fájdalmasan *Ősz és tavasz között* című nagyszabású poemájában). Mégis bizakodva várja (*Nagy pörkölésre készül március, Paraszas talpnyomokkal* stb.). S ha majd „tavaszi lázban ünnepel a világ”, az ő tréfás kedve is friss erőre kap, ízlelvén „a rügyek kibomló diadalát”. Fel-felhajt egy-egy pohár zöldveltelínt, s várja „az idők kegyelmét” magára és nemzetére (*Tavaszi lázban, Terror akció, Követ rugdalva, Csodákra éhezve, Húsvét, Zöldveltelíni, Nap-Hal-Nap, Ördögé a kereszt* stb.). A jó borokat – mint a szőlőtermesztők általában – ő is kedveli; szinte minden borfajtát megénekel, felidézve különleges ízét-zamatát, hatásuknak sajátos – különböző – hangulatát (*Szép magyar borok dicséreti* címmel az *Októberi tücskök* kötetében külön ciklust szentel nekik).

A „zöld” költőnk kedvenc színe ifjúkora óta; ez a szín dominál tavaszillatú verseiben. Még most is, idősödven, felujjong, mikor a Természet megéled: „Gyomok, fák, bozótok, / füvek szívében / iszonyú erő gerjed, gomolyul, / tülekszik millió sápadt csira / föl s a Nap sugarán / színbe fordul, [...] kis csingilingi virágokat / énekel, tengernyit, / mámorban égve / a fényre özönlő / földmélyi had, / ezerszólamú „virágzenével / ünnepel / a győztes ármádia... // Így alapít birodalmat / a Zöld / a Földre s az ember / almaiba!” (A *Zöld Birodalom*). A Lorca alkotásmódjára emlékeztető színorgiával és zeneiséggel festi e varázsbirodalmat: „Zöld: te ígézel, / Zöld: babonázol / halálomig már, / hunyhat a Nap, / Zöld: selymeiddel / éghet igazol, / végtelenség kötöz, / zöld kábulat” (*Labdaterek ígérete*). Másik kedves színe „a lenyugvó Nap vöröse”, a zajgó-forrongó, „hangyálló” vér színe: „Úgy fogadom magamba ezt a / napszentülést, mint esőt a földek. / Bőröm a vörös fényt szívacs-ként issza, / mintha soha már, soha többet. / És soha eddig. [...] Csak a van-pillanat hajlik szívemre, / hagyom hát, hogy rendjén minden beteljék – / így leszek a múltak fejedelme. // Utazom mindig a lenyugvó Nappal, / így köszönt mindig új ébredés” (A *'van' pillanat*).

Nem a szó megszokott értelmében vett „természetlíra” ez; semmiképp sem „tájlíra”. Mintha Kiss Benedek maga is a Természet része volna, együtt él, együtt lélegzik vele, s érzelmileg azonosul minden rezdülésével. A fák-virágok-bokrok lélegzetvételére, a madarak röptére, énekére figyel; „a föld alvó lelkét” lesi, mint egykor Ady. Számára a Természet: otthon (és nem „menedék”) – tartást és keretet ad életének. Metaforikus képkapcsolásai meghökkentők, egyszerre szemléletiek és szürreálisak: két – látszólag össze nem tartozó – konkrét valóságélemből egy harmadik, fogalmi képzetet teremt, s így az elvont

[*Műhely*]

sík a maga érzéki, szemléleti tökéletességében elevenedik meg. Számára a vers nem „szöveg”, hanem szavakból-képekből – gondolat-téglákból emelt „épület” (s így némileg Kaszák kései, leszűrt „konstruktivista” metódusához is kapcsolódik): „Mintha fecske gyurmázgatja fészket: / szájmeleg sárszökből lesz a vers. [...] S mi önmagában is tökéletes: / egymást fogva maga a csoda lesz. / Téglá és habarcs, mi összetartja. / Fészek lesz, madárnak lakható. / Így rétegeződik szóra szó, / verset írva – sártégla a falba.” A versépületbe természetesen költőnk is befalazódik (mint Kőműves Kelemenné Déva várába), s tisztában van vele: „nem repülhetsz ki a magad rakta falból” (*Verset írva*). Költeményei egyszerre több síkon is értelmezhető; háttérükben feltárul alkotójuk teljes érzelmi-szellemi s ösztönvalósága. „Örök Faust”-nak érzi magát, ki – bár „kárhozatot halmoz kárhozatra” – szomjazza a fényt.

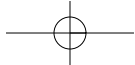
Szerette, szereti az életet, a „szívjóság” átsüt még „fekete” sorain is; maga is azt tartja a legfontosabb emberi értéknek: „Diófák alatt még ülök / magányomban, / de immár hamar eltűnök, / bárki voltam. // Ha már a szív nem világít, / le kell hulljon, / úgy konyuljon, éjszakáig / alkonyuljon” (*Ha már a szív nem világít*). Mind több halottja van – emlékkéket megrendítő gyászversekben őrzi (*Egy barát halálára; Béküljünk, halottak; Kettészelt madár* – Hervay Gizella emlékére; *Koportos* – Balázs József emlékének; *Tündér Baka* – Baka István-sírató; *In memoriam D. Thomas* stb.). Kijelöli a magyar költészettörténet „ősbozótjából” mindazokat, akikhez tartozónak érzi magát; mindegyikükről pár szavas, mégis eleven, találó mini portrét rajzol. Balassi, Csokonai, Petőfi s Arany mellett és után a XX. századiak is megigézték: „Arkangyal nyelven szólt / József Attila, / najadokén Babits. [...] Ady úgy pengeti, mint a penge, / harsogva tép, / bőrszínt serkentve. / Tóth Árpád réveteg gordonka-hang, / Juhász Gyula / fél álom-Attila, fél álom-Endre. / Illékony teagóz Kosztolányi. // Nagy László kamaszos, karistos álom, / Baka vasbocskorban mászik az égig. / Hát Sinka István? / Gyöngyvirágosan pengeti pogány igéit. / Szabó Lőrinc Tücsökzenéje / mákonyos cipir a fülnek, / Weöres Sándor és Pilinszky / csak hegedülnek, hegedülnek” (*Rímek kavargása*). S e varázsszönyegen repülők együtt kerengnek-szállnak az égi mezők felé. Egyikük-másikuk külön „hódolati” verset is kap (*Az északi ember* – Ady Endrére emlékezve; *Kazal aljából* – a „József Attila-fa” ágait csodálva). Még élő poeta-társai közül Gyurkovits Tibornak ajánl verset (*Szeressétek a nemzetet!*), illetve „az öregedő Utassy Józsefnek” (*Szép elmúlás*). Úgy véli: nemzedékének még sok végezni valója van itt e földön. Ezért szeretne soká „Élni”, a szó nagybetűs értelmében: „Kifelé megyek bár, / úgy érzem, még / meg sem születtem [...] Mit írtam is volt: / fekete világ, / fekete, kormozott-kormozott ének. / Ó, csak egy percig / ölelne át, mit várnék: az Élet!” (*Újévi vers*, 1993). Most ismeri fel igazán az élet-halál – élet körforgásának szigorú, kérlelhetetlen törvényét, az értékek megőrzésének, továbbadásának fontosságát (*Öregjeink: az öregek*). A nagyapát-apát-fiút összekapcsoló misztikus, titkos kötelék jelentőségét is felfogja; s tovább kívánja adni (ő is) a messzi múltból érkező „üzenetet”: „Kezemet fiam fejére teszem, / mint rég enyémre nagyapám. // Idő száll, én már / nem is leszek talán, / mikor egyszerre / megáll majd tétován, / s tudja már: az öröksége – / az volt a fején a kezem” (*Kezem fiam fején*).

Elég érett már arra, hogy újraértékelje apjához fűződő viszonyát; s egyre inkább érzi: bármily ambivalens, keserves volt is kapcsolatuk, sokat kapott tőle. Egy mélyen személyes ciklust szentel emlékének (*Apám kertjében*), amely egyúttal életrajz is. Ahogy Ady a *Krisztuskereszt az erdőn* című versében megénekelte: az „igen” és a „nem” egymással való feleselése végül szintézishez vezet; a fiú maga is felnő, s megérti-vállalja azt, ami ellen korábban lázadt (*Nem értettük mi egymás nyelvét, Kemény voltál, apám*). Most már örömmel meg-megpihen a kertben, amelyet apja hagyott rá örökül: „Apámat régen eltemették, / de

fái gyümölcsöt ontanak, / nem vagyok apátlan velük mégsem, / ki elment, ím, föltámadott: / őt látom a varasult fényben, / ahogy hiánya fölsajog” (*Napáldozó*). Mire elérkezett volna az idő, hogy „emberi nyelven” beszélgessenek, poharazgassanak, megosszák egymással sok gondjuk-bajuk – mire „család” lehetett volna belőlük („apa és fiú, az ő fia / nem külön borongva, csatangolva”), apja örökre eltávozott (*Ekkor már...*). S most fia elárvultan kesergi hiányát „Millió törmelék, semmi / nem maradt utánad egészben, egyben” (*Bánt a napfény*). Szemére hányja hát: „Té, aki papok közt nevelkedtél, / hogy csúfolhattad meg így az Igét? [...] Lázadóvá teted egész családod! // Élve loptad el magadat tőlem! / Ha háborúban halsz, meggyászollak, / s fényesen élhettél volna időmben, / mert valahogy mindig élők a holtak.” De immár eljött a megbocsátás s feloldás ideje: „Apám, mint magzatot / én szüllek téged / azzal, hogy dolgaid, / arcod bemérem. [...] Vétkeidet, apám, ím megítéltem / A többit döntse el maga majd Isten” (*Fejem az öklömön*). A ciklus záródarabja József Attila *Kései siratójára* utal: *Oda a legenda...* Az Apa–Fiú kapcsolat örök érvényű, esszenciális titka: „Fiak, apák, így, egymásból élünk, / s egymás ellen, mint barbár hordák. [...] Megtapintom a vén fák kergét: / körte, meggy, szilva, őszibarack. / Apámat régen eltemették, / de fái gyümölcsöt ontanak.”

Anyjához fűződő kapcsolatát is némileg más megvilágításba állítja az elmúlt idő: most már ő hajol le hozzá gyöngéd szeretettel, s emeli magához az egyszerű kis paraszt-asszonyt, aki kuporgatva, éhezve-fázva, másoknak kiszolgáltatottan, megalázottan élt (*Édesanyám! – Kenyeret anyám úgy eszik, Anyám a babonák közt* stb.). Reménnyel, boldog várakozással telve hordta ő is terhét, miként egykoron „Isten-szülő Mária” – s jutalma érte csak szenvedés volt: „Keveset láthattad boldog arcom, / pedig úgy szeretted, mint azt a fiút, / s nem is hihetted, mikor meghaltál, / hogy számomra is lesz még kiút” (*Ártatlanság elvesztése*). S most, hogy már nincs többé, fia viszi tovább örökét: „hited zöldellik, / virága lettem, / fájdalom és öröm / kalásza bólong, / sejtések, titkok / érnek szívemben, / ha rólad szólok. // Látogass meg, mama, / adj víg erőt, / mint régen, / elborult vasárnapokon, / s én televirágzom / az egész temetőt: / torozzanak pillék sírhantodon!” (*Jó balál?*).

Az évek teltével-múltával felesége iránti szeretete egyre mélyül; hozzá/róla írt versei az immáron „öregedő” pár végérvényes összetartozásáról tanúskodnak. „Mihez kezdenék két szén-szemed nélkül? / Földmélyből parázsló antracit, / s fölém ha az ég láp-tengere kékül, / vakít, akár a láng-Nap, úgy vakít” (*Mihez kezdenék?*). Máskor tréfás-komolyan, részben József Attila *Ódájából* kölcsönzött kifejezésekkel vigasztalja-engeszteli megbántott hitvesét: „Az elapadhatatlan édes dallam / szám sarkában – te vagy. [...] Nevem / aláírás-joggal felruházott egyetlen viselője – / te vagy. / Ki szóra bírja egyaránt / a lélek legmélyebb üregeiben / cseleit szövő fondor magányt és a / mindenséget / – te vagy [...] // Hát mit akarsz még?!” (*Engesztelő*). Kötődésüket az egymásnak kölcsönösen biztosított szabadság teszi érzelmileg igazán erőssé, amint azt a *Gyűrű nélkül* című vers mutatja: „Szabad hűségben, meggyűrűzetlen / rég tartasz már s én rég tartalak. / Válassz engem mindig újra, szerelmem, / s mindújra téged választalak!” Ha távol vannak egymástól, akkor is együtt vannak; ha nem nézhetnek egymás szemébe, a lélek-szálak mágikus ereje kapcsolja őket össze: „Szerelmed csendes hatalma / szerelmem növeli, látod, / távolból lobog föl nagyra / – s hány év is már ez a távol!?! / S mennyi még? ... Engem a vadság / mind szelídebb vizeken visz... // Hordozzam csendes hatalmát / létednek, kívánom, ott is!” (*Szerelmed csendes hatalma*). Felesége az éltető napsugár költőnk számára: „Szeretem, ha felragyog fölöttem / haláltól eloldó / nagyhatalmad. // Meddig még, meddig / ez a kegyelem, / ez a szentség? / Nélküled-órakon / nélküled-karaván / az egész álló nap, / nagy egyedülség. [...] Az hoz meg újra, a hold ladikja / csillagok hínárján fönnakadva. / Villanyfény szítal szép homlokodra, / s átfordul susogva / a naptár lapja” (*Amíg átfordul a naptár lapja*).

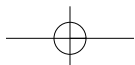
[Műhely]

A magyar költészetben ritka az ilyen hosszan tartó, hűségre épülő párkapcsolat, s annak ennyire mély, poétikus megörökítése. Túl az Élet delén, a „bevérződő esték, hamuszín hajnalok” időszakában még szorosabbá válik egymáshoz tartozásuk: „maholnap majd magunkra / maradunk, kedvesem! / Ezüst ruhába bújva, / de jössz még, jössz velem! / Aranytűz nem ragyog már, / csak szemünk hunyorog, / ha egy-egy kaptatónál / karomhoz ér karod. // Kabátunk már ezüst köd, / de jössz csak, jössz velem, / míg föntről havat köpköd / az ég ránk szenttelen” (*Deresedők*). Büszkék rá: „Világra melengettünk két gyermeket, / s ha hűlünk, most már ők / melegítenek, / el- s visszazállnak / fiatal remegéssel- / ne gondolj, / ne gondolj még, kedves, a téllel!” (*Biztató*). A családi fészekből kiröppenő kis madárfiókáikat könnyű szívvel bocsátják útjukra: „Mit kellett, tettük, megtettük együtt. [...] Most már ti gyerekek, / repüljétek, / de előbb egyet / körözzetek / megperzselődött / fejünk felett” (*Útrabocsátó*). A *Dúdolgató* című kis dal a „holtomiglan-holtodiglan” szép vallomása: „Közösen, szeretetben, / kezed kezemben [...] / Szerelemben, lángban / társad lettem / s te társam / e hűlő vasvilágban. / Kezed kezemben, / közösen, szeretetben.” Most már unokáiknak örülnek úgy, mint hajdan gyermekeiknek (*Sára* 1993-ban, *Kata* 2004-ben született); élvezik huncut incselkedéseiket, játékos-vidám szeretetüket. Óróluk, őhosszójuk is verseskötetek sora íródott (*Nap – bal – nap*, 1996; *Dimbes-dombos, madaras*, 1996; *Sára könyve*, 1999; *Négy évszak* – Kass János illusztrációival, 2006). Szentgyörgy-hegyi családi együttlétük immár „paradicsom-kerti” boldogság: „Kedvesem, úgy szerettelek, / mint kakasszót a reggelek, / boldog vagyok – szerettelek. / Kacag, játszik fönt unokám, / csibészkedik a nagyapján, / a nagyapán mulat talán. // Dicsérlek, dicsőítlek, Uram, / így hagyj elmúlni boldogan, / s dicsérlek, dicsőítlek, Uram!” (*Pünkösöd-estén*, 2005-ben).

Nagymama-feleségét költőnk ugyanolyan szeretettel veszi körül, mint hajdan ifi-asszony-korában, hiszen mindenben támasza volt egy életen át: „Szerettem volna lenni én tölgyfa, / de gyermekké tett a sors helyette. / Nőtt mellém, hogy óvjon, egy asszony-fa, / olyan, ki mélyen markol a földre. // Miként rám, úgy rakták a fészket / ágbogain a madarak. / Egy percem mellette el nem enyészett. / Nagy nő lett, nagy asszony is maradt” (*Ősfa*). Máskor az *Énekek éneke* kincses pompájába öltözteti negyven éven át hű társát (*Magasztaló ének, melyben az öregedő költő nagymama-feleségét udvarolja*). 2005 nyár végén autóbaleset éri őket Szentgyörgy-hegyről hazafelé tartva; Kati-asszony súlyos bordatörést szenved, s hosszú hónapokon át betegeskedik. Költőnk – aki kisebb sérülésekkel „megúszta” – kétségbeesett könnyögőnéekkel ébresztgeti ajultából „violáját”, s a népköltészet daltal- és képkincséből szőtt gyönyörű verssel próbálja visszacsalogatni őt az életbe: „Éledj meg, éledj, / szép Görög Ilonám, / csináltatok néked / olyan csodakutat, / reggeli álmodból mikoron felszerkensz, / egyik ága gyönggyel / pergő vizet hányjon, / másik ága vérrel / illó kölest hányjon” – hadd tudja meg, mily árván-egyedül várja őt szeretője (*A szibbadt asszony élesztése*). S miután „az Ur kegyelméből” megéled asszonya, költőnk hátaltelt szívvel örül az „aznap”-nak, s reménykedve várja a holnapot. Kötelességeinek eleget téve „teljes”-nek érzi életét; s bár az elmúlás sem riasztja már, amíg lehet, szeretne itt maradni: „Megenyugszom egyszer majd, szívemnek fogytán. / De addig zaklass csak, hangyálló vérem! / Sötétebbre égjek a koromnál, / így állok s fekszem majd hófehéren. // Zaklass csak addig, hangyálló vérem!” (*Megenyugszom egyszer*).

* * *

József Attila *Kész a leltár* című versére „rárímelve” már készíti ő is „életszámadását”: „Néztem és láttam. / Tegnapban, mában. [...] Kopott a térdem, / kopogva jártam, / kopár világban, / korgó határban. [...] Istenem, félttem is, de csak megálltam / sok sanda pácban

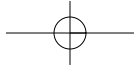

is / e maszka-bálban” (*Tán éltem is* – József Attila-áthallások). Jókedvre s humorra hajló természete segítette abban, hogy elviselje a pártállami évtizedekben a „keser-édes élet” gyötrelmeit – amint azt legutóbbi köteteiben a *Japáni versek*, a *Bakofánt mellé tűzz Kacifántot*, avagy a *Görbe tükkör* című ciklusok bökversei mutatják, valamint a *Metszetek* című nyolctételes kompozíció szatirikus világállapot-rajzai *Vajtinai tanácsot* ad a jövődö poétáinak: „Ha hülyeség jut eszedbe – / az még nem költészet / Bár – szó ami szó – / a költőnek alkalmasint sok hülyeség jut az eszébe, / de nem mindet írja le – / annyira mégse hülye! – / válogat közülük alkalmasint: / ez alkalmas, / ez alkalmatlan / s végül maga is csodálkozik, / hogy mi maradt / – a jól megválogatott hülyeség – / bölcseket megszegyenít. // Szóval csak csínján a hülyeséggel, barátom!”

Balassi modorában, az ő strófaszerkezetét megújítva siratja az országot: „Veszejtik népemet, / irtják nemzetemet, / ki vala népek köve, / lélek itt léleknek / csak mintha féregnek / lenne rágandó töve, / szegényt ők nem néznek, / bár az jó vitéznek / szakadjon is meg szíve. [...] Csak azért is rózsák, / szegtük és violák / lábamhoz tolongjatok, / az nagy jó Uristen / segítsen erőben / mindönket, ki nem halott, / eszünk is, szívünk is / nyíljék meg, miért is / fejet és térdet hajtok!” (*Balassiáda*). Ő azt vallja (Janus Pannonius ellenében, aki Galeotto Marziónak üzent: „hívő ember költő nem lehet!”): „Hitetlen ember / költő / nem lehet!” (*Janus-arc-kontra*). Úgy véli: a „krisztusi sorsot” felvállaló poéták a szent vértanúkhöz állnak közel, s a „szabadnak hazudott alattvalók”-kal szemben mindazok, akik „a halállal párban” élnek – az Élet, a feltámadás hívei: „Ne szégyelljétek pőreségtek, / megfeszítettek, Krisztusok! [...] Takaróznunk mi minden rongyba, / takaróznánk előletek. / De pőrén állunk, bár irigy göggel, / a rongyainkban előttetek” (*Krisztusok, leborgadt fejjel*).

Kiss Benedek tehát – az „öregkor” küszöbén – megbékél a sorssal, életével. Az ősz lett immáron legkedvesebb évszaka, amint a szelíden aranylő napsütés átvilágítja a lassan hulló lombokat. „Az ősz, aranykalitka” rázárul a madarakra, elnémulnak elrepülnek. Csak „a temető feketeigói” énekelnek az elmúlásról, gyászolják a holtakat: „Járom a temetőt, / Farkasrétet. / Holtak lent. / Fölöttük: rigóének. / Lent: holtak. / Szívükből gyökéző fák / feketeigók a legfelső ágon. // Sirató menyecskek, / színfeketében. // Alvadt-vér nóta. // Mióta? / Istenem! / mióta?” (*Temetők feketeigói*). Költőnk az óriás, több évszázados tiszafákban gyönyörködve, belőlük merít erőt – hiszen a nemzet lelkiségét, ősi múltját hordozzák: „Ez maradt hát meg, mint ős Kelet pompája, / egy-két gömbölyded túlevél-sziget? / De hajaz a hajdani tengerárra / mely túlevénylakkal árasztott földeket. [...] Nagy békét éltek ti, komoly tiszafák, / kiket a balsors is nagy békességre rendelt / Ám fölindultok, ha a szél-csakányos világ / törzsetek alá vájkál új krumplisvermet” (*Tiszafák nagy békessége*).

Egyre jobban elmélyül Istenhez való viszonya. Az analitikus líra eszközeivel kutatja, miben hibázott, mit vétett. „Foltos juhod voltam én, Uram, / bár jobban tetszett volna lennem / fehérnek. Magasztal téged mégis szomorúan / meghimbált csengőm, / ha már nem karéne.” De – a Bibliából tudjuk – Istennek mindig kedves a megtért „fekete bárány” (mint ahogy „a tékozló fiú” is!); így hát költőnk bocsánatot remél: „Csengőt raktak rám, s ez is fehérség. / Kedvedre vagyok, néha azt gondolom. / Híred vigyázom, hisz Te a mindenség / fölött pásztorkodsz, / nemcsak a Badacsonyon” (*Csengők mennydörgő hangja*). Villon modorában engeszteli jó Krisztus Herceget „botlásai” miatt: „én sokat vétettem és pazaroltam, / a talantomokat elástam mélyre, / pár szeszterciuszt ha megspóroltam, / jó Krisztus herceg – bocsáss meg érte” (*Dal az Örök Herceghez*). A transzcendenciát mint a legtermészetesebb lelki-szellemi közeget éli meg; panteista érzülettel ad hálát a természeti csodákért, amelyben részesülhetett (*Köszönet lefekvés előtt*). Minden vallásos manír nélkül kötődik Teremtőjéhez, az „ős-sejt”-hez, aki élteti – megtartja őt (is), táplálja gyümöl-

[Műbely]

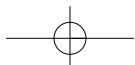
cseivel, s aki nélkül elvadulna az ember(iség) (*Sejt és sejtelem*). Őszintén mérlegre teszi hát életét, s a döntést a Mindenhatóra bízta: „Én Istenem, Te tudod, / a törvényt, / ha kisbetűs volt, én / mindig megszegtem. / Ám vállaltam kint és gyötrelmet / önként, / csak éljen a nagybetűs Törvény fölöttem. // Szabad voltam? / Szabad ... / Láncokra fűzve ... / S fonódott a lánc kintről és bentről. / De ha legyűrték – önvétkem gyűrt le” (*Törvények rabságában*). S mintha legjobb barátjával társalogna, oly meghitt egyszerűséggel készül a nagy „vendégségre”: „Uram, a ficánkot abbahagyom”, s Te „add meg módját Úrvacsorádnak”. Ha már közelít a vég – legalább méltó, ünnepi legyen: „A hagymát apróra vágd – késed éles. / Csípős paprikát adj csemegéhez, / de kétszer: másodsor, mikor megrottyan, / sőt bele – ússzam a vörös habokban. // A zsírját le ne szedd – sok úgyse lenne. / Aztán hadd szálljak a végtelenbe, / csak még az áldást várom meg, aztán ... / No, aztán! Te tudod, mi jöhet aztán...” (*Úr – vacsora előtt*).

Kiss Benedek lelke mélyén sejti-tudja: az Úrra minden bajában számíthat, s aki hisz benne – az üdvözülni (*Együgyű dalocskák*). Isten nem „önfeladást” kíván tőlünk; ellenkezőleg: „hogy szerethessünk, / legelőbb / magunkat kell tudjuk szeretni”; magunkat, akik az Ő képmását hordjuk szívünkben. „Mert magunk: mindig minden együtt. / Magunk: az élet mindensége! / Ha szívünk dobban: / a mindenség is belerezdül.” „Az önbecsülés emeli az Úr méltó fiává az embert; hiszen „az Isten is úgy becsül bennünket, / ha magunkban őt tudjuk szeretni. / Így jutunk az alázathoz, / tudatához a bűnnek, s merünk tiszták és boldogok lenni” (*Apokrif prédikáció*). A Mindenható tudja: az ember sokszínű, belső ellentmondások feszítik: az önzés önátadás, kívánság és önfeláldozás mint egymás ellenpólusai színezik át meg át cselekedeteit; a „rossz” és a „jó”, a gyilkos és az áldozat egyaránt bennünk rejtetik (amint azt Dosztojevszkij mindenkinél mélyebben feltárta). Így vagyunk teljesek, s a döntés ránk van bízva: melyik énünket választjuk? Aki meg tudja őrizni a lélek gazdag bensőségét s integritását – az elnyeri az „örök életet”. Kiss Benedek ebben az értelemben érzi magát „gazdag”-nak, s hálás Teremtőjének, hogy oly bőségesen ellátta lelki ajándékaival. „Világod láttam / portól / a csillagokig, / láttam: / egy emberben ezer lakik, / s minden egy ember / mégis / egy ember, / keresztekkel verve / és kegyelemmel. [...] Gazdag létemért / áldlak, Uram – / áldalak / szomorún és boldogan” (*Szomorún és boldogan*).

* * *

„Naplemente előtt” költőnk még elveszi, elfogadja a Sorstól, amit az kínál neki. Úgy érzi: élete „beteljesült”; a természeti törvényeket tisztelve, szeretetben élve sorsa „kilombosodott” (*Vérednek volt igazsága*). A cselekvés vágya, a megvalósításra törő akarat – számtalan akadályba ütközvén – fokozatosan átadta helyét a „teremtett dolgok” világában való gyönyörködésnek. Felismerve s elfogadva sorsa kereteit és korlátait, kivíta benső szabadságát, kilépett a „vasvilág” kőkemény, hamis külső „rend”-jéből. Megértve, hogy a Kozmosz, s benne az ember-parány létnódja azonos törvényeken nyugszik, s e törvények semmilyen szubjektív erőfeszítéssel nem változtathatók meg (nem az emberi akarat függvényei), megszabadul a „világban való lét” szorongásaitól, s védi kiküzdött lelki békéjét. Az általa fontosnak tartott értékeket (belső szabadság, határtalan emberszeretet, ugyanakkor önzanság-tudat, szellemi függetlenség, őszinte barátságok, kölcsönös szeretetre épülő családi viszonyok, személyiségerővel adekvát költői kiteljesedés stb.) sikerült megvalósítania, így önmagával, környezetével s a természettel harmóniában él. Tehát máris félig-meddig elnyerte az „örökéletet”: révbe ért. Népes családja körében „patriarchai” méltósággal és derűvel ad példát az őt értőknek emberségből, szeretetből.

Szentgyörgy-hegyi szőlejében, kedves diófái között el-elmereng a volt-időn; szívdobogása mintha a végtelenség lüktetése volna: „Ülök a bazalthegey alatt, / behúzva vitorláit-

[*Műhely*]

mat, / elnézván sárkányrepülőök röptét, / a világ most távoli ködkép, / messze esik, messze marad, / nem érdekel a forgatag, / a körém harmatozó estét / szívja tüdőm – pernyéll a Nap, / valami elefánt-nagy békesség / toronylik fölém hallgatag [...] s körülbozsg a végtelen lét, / lepkék, muslincák rajzanak, / leszáll a csillaggal kivert ég, / s mint merengő muralovakat / ha súlyosan dobbantanak, / hallgatom nagy diófák csendjét – / hallgatom szívdobogásomat” (*Nyáresti delírium*). Betegségekkel küzdve is boldognak érzi magát, hiszen már elvégezte dolgát a Földön, amint azt tréfásan írja: „Boromat kitöltöm. / Koromat betöltöm. // Koromat kitöltöttem, / boromat betöltöttem” (*Négysorosok két időben*). Istennek hálás azért, hogy élhetett, s hogy – bár „krisztusi” sorsot viselt – mindvégig érez(het)te kegyelmét. Sok lázadása, kudarca ellenére mindent megkapott, amire szüksége volt. Most már csak irgalmáért könyörög: „Nagyon kellesz / Te magad nekem, / sugárkoszorú helyett fejedem / töviskoszorúval, / hogy méltán köszönhessem meg majd / a legvégső ágyat is, / fölötte fűkoszorúval” (*Köszönet lefekvés előtt*).

